

1.

Саяни-Экнэ багъчуд дунд билгтэ-эрдмтэ ковуд, кууكد олн билэ: Цернэ Бадм-Увш, Джуурга Ользат, Туулатин Церн-Увш, Балакан Эрдни-Гаря, Монтан Эрдни, Убушан Цюрмпэ, Баткин Мирлэ, Убушан Убуш, Кокан Зургъан. . . Эдн цугъар захас гарма татлг, домбр дегд саянар цокдг баясмн. Джовалгин оргн цагъан нуурин ковэд дуулад орксн дунь, эргнднь баях Шикртин, Хар-Усна, Дегдин селадт курч, хаврин усартсн асна дууранд джинъндж сонъсгдлг баясмн.

Тедн дундас „күн болх багъасн, күлг болх унгъасн“ гигъад, гармачарн Манджин Улмдж, биич-дуучарн Бадм-Гарян Эрдни-Гаря болн келни билгярн Эльдэн Аравка йилгърдмн.

Цуг багъчудас номгън, үрвсн, төвшүн барцтэ, арвго окъсн, ондр нургъта, цогциннь кеманас уг хойр гарта, мөрн чирэгъинь төгрг хар нүддүд кеерүлсн, зузан урлта, баахн ковүн, багъчуд хурсн сүүрт булнъгд суучкад, эс медгчар цон, билгтэ хурц-хурдн үг келхлэ—эргндк амтснь элк хадж иналдлг билэ. Тер цагла Аравк шүлг бичдг-угагъинь меддж баяхшв, болв олн амтн терүг „Келмрч Ке-Джилгън“ гидж нераддгинь саянар меднэв.

... Догшн 1941 джил. Дэн. Радио өдр болгън гашута занъг авч ирдмн. Киев үлдэгдв. . . Орелиг буслэд авчкв. . . Курск немшин гарт үлдв. . .

Багъчудин зүрхнь бульгдлг цокв! Ошатнд дурго боллгън чееджд бактхш. Деврэд, деврэд „андн“ гисн уг хаякргдлг гарна.

Арвн наямтэ Эльдэн Аравка уурмүдтэгъан хамдан фронтд мордал, багъ наснаш авндаян дэрин унрт дасв. Кесг дакдж ошатнлэ гар барлддж, нүдэрн зөрлцдж ноолдв. Аш сүүлднь 1943 джилин хаврар Эльдэн Аравка нег даянас хэрү амд ирсн уга. Командир, дурта цегчэн уга болхла, кедү гейүрдг болвчн, эк-эцгтнь гашута униг занъглл уга баяддж чадшго болв.

Халымгин оргн теегүр, Хол, Баруна аамгүр, Иджл голин нутг тал, гашута догшн занъг нисад ирв. Бор онъгтэ цааснд харар бичатэ: „Тана үрн Эльдэн Аравка Төрскэн харсгч Алдр даянд баатр кевэр. . .“

Эн альхн дунъгэ цаасиг эк-эцк хойрнь чилэдж умшдлг чадсн уга: Аравкан эк, Талгър, харгъцад унв. Овгнь, яяхан меддж ядад, эмган теврэд киисв. Халжуднь баясн амтс эн хойр ковшэг зовлнъган даадж чадх гилж тийгхд сансмн биш. Тедү дунъгэ гашута, күн сүрдм уүлдвр билэ. . .

Юнъгад гихлэ, Аравка эк-эцк хойриннь амн билэ. Эльдэн Дорджанас, Аравкин эцкинэс, негхн үрн гарсмн. Арвн зургъан джилин туршарт эн ганц ковүгъан сакэд, эк-эцк хойрнь нүднәннь цеггэгъас дота сандж, гем-зовлнъгас, „амтнэ келн-нүднэс“ хадгълдж йовсмн. Гентки 1940 джил Дорджанд отхн ковүн—Вася төрнэ. Амнлэ амн болсн, цогцла цогц болсн Аравка отхн ковүнэс дота болдж эк-эцкднь медгдмн. Тегэд чигн байрта баях цагтан, Дордж Талгър хойр бичкн Васяг: „Төбрч йовад ирсн ковүнч“ гидж наадлмн.

Эн саяхн үрнь, алтн болсн Аравкань, ода эк-эцк хойрасн оньдинд холждад, дакдж ирш угагъар, кишго андн ошатнэ сумнас ковтэ газрт даргдлж.

Талгърт „шовуна ковлә“ киивр гем ирэд, чееджлэгъан куундэд, адрад йовад баяв. Галвр уласн мет, алтн саяхн үрән геенэ гидг—ээджин зүрхнд цань уга догшн зовлнъ.

II

1943 джилин август сарин 4. Саяхн асхн билэ. Хасгин нутг тал, колхозин малмуд ошатнэс зулгъдж одсн багъчуд төрсн газрун хэрү ирсн—ик нар-хүрм колхозин клубт болхмн билэ. Бидн, кесг ковүд-кууكد, Хар-Модна захд баясн тарвс таранэ бригадас Саяни—Экн тал, тер ик хүрмд ирдж йовла бидн. Тер цагт „Ноха угад гаха хуцна“ гигъад, арвн тавта-зургъата бидн чигн амтнэ тоод йовлавдн.

Эльдэн Дорджан гер Саяни-Экнэ дорд зах талнь баядг

(Чилгчнь 4-ч халхд).